

Utdrag ur

SANDA KYRKA GOTLAND VÅRD- OCH UNDERHÅLLSPLAN 2009

Ansvariga för vård- och underhållsplanen

Inför upprättandet av denna vård- och underhållsplan för Sanda kyrka har kyrkan och kyrkogården besiktigats av undertecknad.

Ansvariga för vård- och underhållsplanens olika delar anges här nedan.

(Namn inom parentes anger dock att i planen endast använts där angivet besiktningsprotokoll eller åtgärdsprogram, upprättat av resp. namngiven konsult.)

Kyrkobyggnad	Arkitekt Jan Utas
Elinstallationer och åskskydd	(Elingenjör Peter Ström)
Kyrkogårdsmur	Arkitekt Jan Utas
Kyrkogård	Arkitekt Jan Utas
Växtlighet på kyrkogården	Ej utsedd
Kalkmålningar	Ej utsedd
Stenarbeten	Ej utsedd
Inventarier av trä	Antikvarie Rebecka Svensson
Inventarier av metall	Antikvarie Rebecka Svensson
Inventarier av sten	Antikvarie Rebecka Svensson
Textilier	(Textilkonsultfirma Lotine)
Kyrkklocka/-or	(Ing. Ingvar Rohr)
Övriga inventarier	Antikvarie Rebecka Svensson

Källförteckning

Otryckta källor

Handlingar i Visby Landsarkiv.

Handlingar i Gotlands fornsals arkiv, Visby

Handlingar i Riksantikvarieämbetets arkiv, Stockholm.

Inventering av inventarierna i Sanda kyrka 2002-07, utförd av Birgitta Lerberg m.fl.

Inventering av Sanda kyrkogård, utförd 1996 av antikvarie Torsten Gislestam, Gotlands fornsal.

Program för utvändiga reparationsarbeten på Sanda kyrka, upprättat 1994-95 av arkitekt Jan Utas, Visby.

Tryckta källor

Brunius, C. G., Gotlands Konsthistoria, del 3, 1866.

Byggnadshyttan på Gotland 2005-2006, årsskrift, 2007.

Gotländskt arkiv, 1990.

Johansson, T. (red.), Inventarium över svenska orglar 1989:II, Linköpings och Visby stift, 1990.

Lagerlöf, E., Svahnström, G., Gotlands kyrkor, 1991.

Rohr, I., Gotlands kyrkklockor och ringningsseder, 1985.

Strelow H. Nilsson, Cronica Guthilandorum, 1633.

Svahnström, G., Svahnström, K., Måleri på Gotland 1530-1830, 1989.

Sveriges Kyrkor, Gotland band III, 1942.

Söderberg, B. G., Gotländska kalkmålningar 1200-1400, 1971.

Utas, J., Om gotländska valv: examensarbete i arkitekturens teori och historia Chalmers tekniska högskola, 1971.

Händelselista

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	REF.
1058	Byggnadsår enl. Strelow. Byggnadstid för en första nu försvunnen stenkyrka, varav fasadstenen, bl.a. med inhuggen böljranka, återanvänds i det nuvarande långhuset och tornet.	SvK
o. 1150	Dopfund av anonymmästaren Byzantios.	SvK
1221	Årtal enligt Taxuslistan: Valven i långhuset? ("Calcarius"; GK anger "början av 1200-talet")	GK, SvK
o. 1250	Tornet byggdes (SvK anger 1245 och som byggmästare Botvid från Eskelhem). Snidad korbänk av Lafrans Botvidarsson (gavel av den senare finns numera i GF). Triumfkrucifixet.	SvK
o. 1300	Långhuset (med s.k. italienskt tak) byggdes (SvK anger o. 1280). Kyrkan invigdes av Biskop Lars i Linköping.	GK, SvK
	Muralmålningar i långhuset.	GK, GKM
o. 1350	Koret och sakristian uppfördes (SvK anger o. 1300).	GK, SvK
	Valvmålningar i koret.	SvK, GKM
o. 1450	Muralmålningar i långhuset av "Passionsmästaren".	GK, GKM
1493	Kyrkklocka, lillklockan göts (återfinns numera i tornrummet) av Ingemar och Olof. Utgör tillsammans med klockan i Hejde ett par med inskription som påbörjas i Hejde och Avslutas i Sanda.	SvK, GKR
1494	Årtal inristat i S tornportalens Ö post.	SvK
t. 1500-tal	Dopfat av mässing.	GK
	Gamla storklockan göts.	GKR
1558?	Årtal på putsen i sakristan.	Inskr.
1574	Årtal på putsen i sakristan.	Inskr.
1608	Årtal på triumfbågens S vederlag.	Inskr.
1618	Årtal på vindflöjeln.	Inskr.
1626	Årtal på portal.	Inskr.
1636	Tornhuven nybyggdes.	SvK
1664	Altaruppsatsen och predikstolen tillkom.	SvK
f. 1700-tal	Långhuset har sannolikt brunnit före 1700-talet.	GF
1713	Hugget årtal på sockenmagasinets stocklås.	Inskr.

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	REF.
1757	Smärre målningsarbeten utfördes av Thore Wittberg.	GKS
o. 1760	Det italienska taket kvar, faltak (anger SvK utefter en teckning av Jöran Wallin).	SvK
1777	Tornhuven reparerades.	SvK
1785	Sockenmagasinet byggdes (SvK anger 1795 och GAR anger 1770 samt att det var av trä).	ViLA
1797	Tornhuven reparerades.	SvK
1788-89	Läktare.	SvK
1836	Det gamla sockenmagasinet revs och ett nytt uppfördes.	GAR
1849	Likvagnsbod.	ViLA
1853	Årtal på portal.	Inskr.
1856	Järnstag i långhuset (SvK anger 1850).	ViLA,SvK, Inskr.
	Årtal på långhusets SV hörnkedja.	GF
	Årtal på takstol över långhustaket.	Inskr.
1859	Ljuskronor i nyrokoko.	SvK
1860-tal	Kolonnerna i tornets S portal saknades. Ljudgluggarnas bågar och kolonner är i Ö förstörda.	Brunius
1860-61	Kyrkogårdsmur.	SvK
1867	Orgel, byggdes av Frans Andersson (SvK och BH anger 1871).	ISO, SvK, BH
1868	Taken över kor och långhus sänktes (enl. SvK o. 1860).	Inskr., SvK, BH
1870	Nytt altarskrank, nya bänkar samt en läktare.	SvK, BH
1885	Krucifix av zinkplåt upphängt i triumfbågen, hänger numera i koret.	GF, SvK
1888	Årtal på korets hörnkedja.	GF
1896	Det V tornfönstret togs upp (fanns på plats när Brunius besökte kyrkan på 1860-talet!; BH med tillägget arkitekterna Gustaf Pettersson/Nils Pettersson).	SvK, Brunius, BH
	Nya dörrblad, arkitekterna Gustaf Pettersson/Nils Pettersson.	BH
	Kamin, ursprungligen i Visby domkyrka, BH med tillägget arkitekterna Gustaf Pettersson/Nils Pettersson. Möjligen lades taken om med falar vid detta tillfälle.	ATA, GF, BH
1898	Årtal på portal.	Inskr.
1902	Åsknedslag i tornet, branden begränsades till tornet tack vare rådiga sockenbors ingripande.	GA

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	REF.
1903	Tornhuven reparerad, årtal på vindflöjeln.	Inskr. GF
1904	Nytt spåntak på koret.	Inskr.
1910-tal	Framtagning av passionsfrisen.	GKM
1915	Nya kolonnetter i de Ö ljudgluggarna.	SvK
1919	Enligt ett foto i GF:s arkiv hade taken över kor och långhus faltak detta år.	GF
1922	Ny kamin, s.k. Bolinderugn.	SvK
1927-28	Inre restaurering efter förslag av arkitekt Anders Roland, Stockholm: Framtagning av korets målningar, triumfkrucifixet placerades på en trabes. Artisten C. W. Pettersson var inblandad i restaureringen.	SvK, GF, GKM
1932	Spåntaken byttes ut mot faltak, denna notering stämmer ej med fotona från GF arkiv, taget 1919.	SvK, ATA
1934	Storklockan göts av M. & O. Ohlsson, Ystad. Den gamla storklockan överlämnades till Gotlands Fornsal.	GKR
1935	Lillklockan göts av K. G. M. Bergholtz, Stockholm.	GKR
1946	Tornhuven reparerades, ny panel sågad på vattensågen vid Petarve. Årtal på tornspiran som anger att den byttes då.	ATA, GF
1950?	Tegel lades ovanpå faltaken på kor, långhus och sakristia.	GF
1955-56	Inre restaurering efter förslag av arkitekt Olle Karth, Visby: Nya brädgolv, ny bänkinredning, ytterligare framtagning av muralmålningar (konservator E. Olsson, Sanda), rivning av läktaren, orgeln placerad på podium, rengöring av huggen sten i interiören från oljefärg, reparation av fönster, elvärmeinstallation, utvändig fogning med cementhaltigt bruk.	GF, GKM
	Årtal ristat i sockenmagasinets stengolv (V delen).	Inskr.
1965	El-ringning installerad i både stor- och lillklockan.	GKR
1981	Omläggning av klockdäcket efter förslag av arkitekt Birger Andersson, dessutom byttes sannolikt ljudgluggarnas avtäckning.	GF
1982	Orgeln renoverades av Finn Krohn, Fredensborg, Danmark.	ISO, GF
1994-95	Utvändig restaurering efter förslag av arkitekt Jan Utas, Visby: Tornhuven och vindflöjeln reparerades. Tornhuven tjärströks. Samtliga tak lades om, fasaderna omfogades och putsen reparerades. Hörnkedjornas stenar byttes delvis ut d:o sockelsten (Slite Stenhuggeri). Stenrelieferna i det S murverket konserverades. På sakristians fasader fanns en mängd ristningar och rödkritespår som spardes och kalkades	GF

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	REF.
	över, sannolikt konfirmander o dyl. Tornets S portal skapades ren från färg och målades i brunt som tidigare, linoljefärg. Fönstren sågs över, det V renoverades, droppbleck monterades på korets Ö fönster, sakristians galler målades och droppbleck monterades. Inspektionsbryggor byggdes på samtliga vindar, åskskyddet kompletterades.	
1996	Korportalen konserverades av firman Stenkonservatorn.	GF
	Församlingen ansökte om att få utvidga kyrkogården.	GF
o. 2000	Kyrkan delades i klimatzoner med hjälp av ett draperi som hängdes upp på den Ö sidan av triumfbågen.	GF
2002	Orgelkonsulten T. Svenske anhöll om att få göra underhållsarbeten på kyrkans orgel.	GF
	Tre träd fälldes på kyrkogården(ev. återplanterades de helt eller delvis).	GF
2003	Stenkultur i Stockholm AB upprättade ett konserveringsförslag på 4 st. gravvårdar (sjökaptén Westberg, P. O. Nilsson, F. A. Nisbeth, P. T. Bahr).	GF
2004	Stenkultur i Stockholm AB upprättade ett konserveringsförslag på 10 st. gravvårdar (häll från 1600-talet, Angelo A. Larsson, Louisa Jacobsson, Lorenström, Johan Eklund, O. Klint, Herlitz, Charlotta Herlitz, Gregersson och J. Österberg).	GF
o. 2005	Högtalarsystemet byttes ut.	GF
	Gravhällar (4 st.) konserverades av Stenkultur i Stockholm AB (sjökaptén Westberg, P. O. Nilsson, vård med liggande lamm, möjligen Nisbeth, P. T. Bahr).	ATA
2006	En ny öppning togs upp i kyrkogårdsmuren, i samband med det hittades ett runstensfragment som senast sågs och avtecknades av P. A. Säve på 1870-talet vid Mästerby kyrka.	GF
	2 st. gravhällar 1 st. bildsten samt ett bildstensfragment omplacerades. Hällarna restes mot sockenmagasinet och bildstensfragmentet monterades i kyrkorummet och bildstenen ställdes i det närbelägna ängat Ö om kyrkogården.	GF
2007	Sockenmagasinet rustades upp efter förslag av byggnadsantikvarie J. Renström, Gotlands Museum.	Muntl. GF

Förkortningar:

ATA	Riksantikvarieämbetets arkiv, Stockholm (2008-10-20).
BH	Byggnadshyttan på Gotland 2005-2006, årsskrift, 2007.
Brunius	Brunius, C. G., Gotlands Konsthistoria, del 3, 1866.
GA	Gotlands Allehanda 21/2 1979.
GAr	Gotländskt arkiv, 1990.
GF	Gotlands fornsals arkiv (29/4 2008).
GK	Lagerlöf, E., och Svahnström, G., Gotlands kyrkor. En vägledning, 1991.
GKM	Söderberg, B. G., Gotländska kalkmålningar 1200-1400, 1971.
GKR	Rohr, I., Gotlands Kyrkklockor och Ringningsseder, 1985.
GKS	Svahnström, G., och Svahnström, K., Måleri på Gotland 1530-1830, 1989.
ISO	Johansson, T. (red.), Inventarium över svenska orglar 1989: II, Linköping och Visby stift, 1990.
Inskr.	inskrift i kyrkan
Kh	kyrkoherde
Muntl.	Muntlig uppgift från församlingen.
o.	omkring
s.	sent
SHM	Statens Historiska Museum
Strelow	Strelow H. Nilssøn, Cronica Guthilandorum, 1633.
SvK	Sveriges Kyrkor, Gotland bd III, 1942.
t.	tidigt
ViLA	Visby Landsarkiv.